

^HANAYASA MAHKEMESİ'NE BİREYSEL BAŞVURUDA UYULMASI GEREKEN SÜRELER

*Arş. Gör. Ramazan KORKMAZ**

GİRİŞ

Hakları ihlal edilen ya da ihlal tehlikesi ile karşılaşan kişiler, bu haklarını koruyamadıkları zaman devletin yetkili organlarına başvurmakta-
tadırlar. Başvurulan organ ise, çoğunlukla yargı organıdır. Yargı organları
olan mahkemeler Anayasa'nın 9. maddesi uyarınca, Türk milleti adına
bağımsız olarak, hakkın haklıya iadesi veya hak ihlali ortaya çıkmadan
engellenmesi görevini yerine getirmektedirler. Hak ihlali yapanlar ise özel
hukuk (gerçek veya tüzel) kişileri olabileceği gibi kamu da olabilir. İhlalci
kişiler karşısında hak arama özgürlüğünü kullanan mağdur taraf ise, hakkına
her zaman kavuşamayabilir. Bunun nedenleri, mahkemenin tutumu, karşı
tarafın davayı sabote eden tutumları veya kendisinin gereği gibi davasına
özen göstermemesi olabilir. Eğer kişi, maddi hukuk açısından gerçekten
haklı olmasına rağmen, maddi hukukla uyumlu bir adli gerçek ortaya çıkmamışsa,
mahkemenin verdiği kararı değiştirmek ya da düzeltebilmek için üst
derece yargılama yerlerine başvuracaktır. Kanun koyucu, yargı yerlerinden
elde edilen kararların kişileri hukuki yönden tatmin edici niteliğinin ağır
basması ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (ve Eki olan protokol-
lerinin) gereği gibi uygulanabilmesi için, ülke içinde tüketilmesi gerekli en
üst yargılama faaliyeti olarak Bireysel Başvuru'yu öngörmüştür. Bu yolla
kişilerin adalet anlayışının sağlanabilmesine hizmet edilmeye ve ayrıca,
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önündeki mahkûmiyetler en aza indiril-
meye çalışılmıştır.

^H Hakem incelemesinden geçmiştir.

* Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukuku Anabilim
Dalı, e-posta: ramazankorkmaz123@gmail.com

Hukuk düzeninin sağladığı çoğu hakta olduğu gibi Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru hakkında da birtakım süreler söz konusu olmaktadır. Bu sürelerin temel getiriliş amacı, en başta Anayasa Mahkemesi'nin iş yükünü azaltmak olmakla birlikte, özünde hukuk güvenliğinin sağlanmasıdır. Hukuk güvenliği ise, kişilerin uyması gerekli kuralların (konumuz açısından Bireysel Başvuru'ya ilişkin süre kurallarının) daha evvelden bilinmesi ile sağlanabilecektir. Bir hakkın kullanılabilmesine yönelik getirilen süreler de çeşitlilik arz etmektedir. Hukuk düzeninin koyduğu süreler içinde hak kullanılmazsa, ya hak ortadan kalkmakta ya da o hakkın talep edilebilirliği son bulmaktadır. İlk halde hak düşürücü süreden, ikinci halde ise zamanaşımı süresinden bahsedilir. Benzer bir durum da bireysel başvuru hakkı için getirilmiştir. 6216 sayılı Kanun'da bireysel başvuru için iki tür süre öngörülmüştür. Bunlardan ilki, bireysel başvuruların Anayasa Mahkemesi tarafından hangi tarihten itibaren incelenmeye başlayacağı ile ilgilidir. Yani kanun koyucu, hangi tarihten itibaren bireysel başvuruların Anayasa Mahkemesi'nce incelenebileceğini belirtmiştir. Diğeri ise, ne zamandan itibaren bireysel başvuru yapılabileceğine ilişkindir. Bu düzenleme daha çok, bireysel başvuru hakkının kullanılmaya müsait olacağı sürenin belirlenmesine yöneliktir. Yani, kişilerin hangi aşamadan sonra bu hakkı kullanabileceği ikinci süre tipi ile belirlenmektedir. Bunların yanında, Kanun'un koyduğu süreler bazı durumlarda kesintilere de uğrayabilmektedir. Bu çalışmada her iki süre tipi de incelenecek olup, ayrıca süre şartının aranmadığı (ya da süre şartının aranmasının gerekli olmadığı) hallere de değinilecektir. Bu haller bireysel başvuru hakkının kullanılmasına yönelik istisnai nitelikte olup her somut olayda araştırılması ve ona göre bir karar verilmesi gerekecektir. Bu istisnaların kural haline dönüştürülmesi, bireysel başvurunun ikincil bir hak arama yolu olmasına zarar verebilecek niteliktedir.

I. Türk Hukuk Sistemine Bireysel Başvuru Hakkının Kazandırılması

Temel insan haklarının daha iyi bir hukuk sistemi ile korunması gerekliliği, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ileri sürülen ve pek çok dünya ülkesi tarafından kabul edilen bir fikirdir. Savaş sırasında insanlığın maruz kaldığı kötü muameleler ve söz konusu durumun devamlılık arz edebileceği korkusu, bu fikrin çok fazla taraftar toplamasına neden olmuştur.

Bu yönde ülkeler tarafından atılan önemli adımlar olmakla birlikte, Avrupa ülkeleri açısından 4 Kasım 1950'de Roma'da İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin (bilinen adıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin) imzalanması, daha sonraları diğer dünya ülkelerine de örnek olabilecek temel belirlemeleri yapmıştır. İnsan haklarına saygı yükümlülüğünü temel mihenk taşı edinen bu sözleşme¹, günümüz için en iyi insan hakları koruyucusu kurallar bütünü olarak (sözleşmeye daha sonradan dâhil edilen ek protokoller ile birlikte) kabul edilebilir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, sadece temel hakların tanınması için hükümler koymamış, bu hakların gereği gibi kullanılabilmesi ve korunabilmesi için bir mahkemenin oluşumunu sağlamıştır. Sözleşme'de tanınan hakkı ihlal edilen herkes, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne müracaat ederek hakkının yeniden tesisini sağlayabilecektir. Sözleşmeye taraf olan her ülke, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde mahkûm olmamak için, Sözleşme'nin ruhuna uygun bir hukuk sistemini kurmak ve işletmek zorunluluğunu kendinde görmektedir. İşte bu sayede, Türk Hukuk sistemimize de, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Konseyi'nin direktifleriyle ülke içinde kullanılması gerekli olan ve insan haklarının iade veya yeniden tesisini sağlayan bir hak arama yolunun (yani Bireysel Başvuru'nun) kazandırılması gereklilik göstermiştir. Zira, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde açılan davalarda ülkemizin durumunun pek de iyi olduğu söylenemez. Son yıllarda ihlal sayılarında azalma olmakla beraber, ülkemiz aleyhine verilen 2010 yılındaki kararlar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin o yıl verdiği toplam kararların %20'sine denk gelmektedir ki bu oran oldukça yüksektir. 2010 yılı içerisinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin icra organı olan Bakanlar Komitesi'nde uygulanmayı bekleyen 9922 karar arasından 1547 adedi Türkiye aleyhinedir. 2011 yılında bu sayı 1780'e çıkmıştır. 2012 yılı içinde 2870 karar sonuçlandırılmıştır ki bu sayı ülkemiz aleyhine yapılan tüm başvuruların sadece %6'sıdır. 2012 yılında görüşülmeyi bekleyen dosya sayımız ise 15940'tır. 2012 sonu itibarıyla verilen 2870 karardan sadece 60

¹ Bu fikrin oluşmasındaki temel neden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ilk maddesinin başlığının '*İnsan Haklarına Saygı Yükümlülüğü*' olması ve maddede '*Yüksek Sözleşmeciler Tarafından Kendi Yetki Alanları İçinde Bulunan Herkesin, bu Sözleşme'nin Birinci Bölümünde Açıklanan Hak ve Özgürlüklerden Yararlanmalarını Sağlamaları*' şeklinde, tüm insanları kapsayıcı bir düzenlemenin getirilmesidir.

ihlal içermeyen başvurulara aittir, 2521 kararda en az bir hak ihlali bulunmuştur. Yapılan hak ihlallerine bakıldığında ilk üç sırayı adil yargılanma hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı ve mülkiyet hakkı oluşturmaktadır².

İhlal kararları ile verilen tazminat miktarları da ülke ekonomisi açısından önemli sayılabilecek cinstendir. Sadece 2010 yılı için ülkemizin ödediği tazminat miktarı yaklaşık 24,5 milyon €'dur. Bu sayı 2011 yılında ise 30,8 milyon €'ya dayanmıştır. Son 10 yılda sadece Türkiye'deki vatandaşların insan haklarının ihlal edilmesi nedeniyle AIHM'nin hükmettiği tazminat miktarı çeyrek milyar €'yu bulmuştur. Türkiye 2004-2011 yılları arasında mahkûm olduğu davalar sonucu toplam 207 milyon 942 bin 904 € ödemiştir³.

İnsan hakkı ihlallerine yönelik olarak ülkemiz açısından ortaya çıkan bu durum karşısında, hak ihlallerinin büyük bir bölümünü ülke içi hak arama yollarıyla sonlandırma amacıyla olan kanun koyucu ise, direktiflere de uyarak, ülke içinde tüketilmesi zorunlu bir hak arama yolu olan Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru'yu hukuk sistemimize kazandırmak istemiştir⁴. Ancak bunun yapılabilmesi için Anayasa değişikliğine gidilmesi gerekiyordu ve söz konusu değişiklik 5982 sayılı Kanun'la yapılmıştır. Bu Anayasa değişikliği, referandumda kabul edilmiş ve Anayasa'nın 148. maddesine yapılan eklemelerle Bireysel Başvuru hakkı tanınmıştır. 5982 sayılı kanunun TBMM'deki görüşmeleri esnasında milletvekilleri ve Adalet

² <http://www.inhak.adalet.gov.tr/istatistikler/2012.html>, E.T.: 08.03.2013; Benzer istatistikler için bkz.: **Altan**, Alparslan; Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Paneli, TBB Yayını, Ankara 2011, s. 143; **Göztepe**, Ece; Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Paneli, TBB Yayını, Ankara 2011, s. 33; **Korkmaz**, Ramazan; Medenî Usûl Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru, İstanbul 2014, s. 49-50.

³ <http://www.hukukihaber.net/gundem/aihm-tazminatları-astronomik-duzeye-ulastirildi>, E.T.: 08.03.2013.

⁴ Benzer yönde görüş için bkz.: **Kuzu**, Burhan; Türkiye için Anayasa Şikayeti Modeli Tartışma Paneli, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 21, s. 261-262; **Türk**, Hikmet Sami; Türkiye için Anayasa Şikayeti Modeli Tartışma Paneli, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 21, s. 294, "Anayasa Mahkemesince Anayasa Şikayetlerinin incelenmesiyle AIHM'e gidecek davalarda bir azalma olacağını umut ediyoruz. Ama bu, AIHM'e başvuru için gerekli olan iç hukuk yollarının biraz uzamasına neden olacaktır."

Bakanı'nın da belirttiği üzere bu yolun esas getiriliş gayesi, vatandaşların AİHM'e çok fazla sayıda başvuru yapıyor olması ve bunun neticesinde ülkemizin tazminat ödemek zorunda bırakılıyor oluşudur⁵.

Anayasa değişikliği ile gerekli hukuki zemin oluşturulduktan sonra, Bireysel Başvuru yargılamasına da uygun bir Anayasa Mahkemesi oluşturulmaya çalışılmış ve bu yönde gerekli kanuni düzenleme 6216 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun ile yapılmıştır. 6216 sayılı Kanun'un 45-51 maddeleri arasında düzenlenen Bireysel Başvuru, bu iki hukuki düzenlemeyle hukuk sistemimize kazandırılmış ve Anayasa Mahkemesi, İçtüzüğünü de değiştirerek etkin bir Bireysel Başvuru yargılaması yapmayı amaçlamıştır.

Doktrinde, üzerinde uzlaşmış '*bireysel başvuru*' tanımı yoktur. Bunun belki de en temel sebebi bireysel başvuru uygulamasının, diğer ülkelerde⁶

⁵ 23. Dönem, 5. Yasama yılı, 80-84. Birleşimler, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/tutanak5.htm>, E.T.: 10.11.2012.

⁶ **Gören**, Zafer; Anayasa Mahkemesine Kişisel Başvuru (Anayasa Şikayeti), Anayasa Yargısı Dergisi, C. 11, s. 98; **Maria Emilia Casas Baamonde**, Amparo Başvurusu, Anayasa Yargısı Dergisi, Y. 2009, S. 26, s. 101-120; **Genaro David Gongora Pimentel**, Amparo Ne İçindir?, Anayasa Yargısı Dergisi, Y. 2009, S. 26, s. 163-282; **Paczolay**, Peter; Anayasa Şikayeti ve Buna İlişkin Sorunlar- Venedikte Temel Hak Şikayeti Hakkında Rapor, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 21, s. 194-203, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg21/venedik.pdf, (E.T:12.10.2012); **Paczolay**, Peter; Anayasa Şikayeti: Bir Karma Çözüm Mü?, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 26, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/PeterPaczolay.pdf, s. 313-320, (E.T:12.10.2012); **Patrono**, Mario; The Protection of Fundamental Rights by Constitutional Courts- A Comparative Perspective; **JONG-DAE**, Kim, Anayasa Şikayeti Sistemi Kore Deneyimi, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 26, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/KimJongDae.pdf, s. 145-153, (E.T:12.10.2012); **Hassemer**, Winfried; Anayasa Şikayeti ve Buna İlişkin Sorunlar- Almanya'da Temel Hak Şikayeti Hakkında Rapor, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 21, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg21/almanya.pdf, s. 164-178, (E.T:12.10.2012); **Holzinger**, Gerhart; Avusturya Anayasa Hukukunda Anayasa Şikayeti ve Bireysel Başvuru, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 26, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/GerhartHolzinger.pdf, s. 61-79, (E.T:12.10.2012); **Haller**, Herbert; Anayasa Şikayeti ve Buna İlişkin Sorunlar- Avusturya'da Temel Hak Şikayeti Hakkında Rapor, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 21, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg21/avusturya.pdf, s. 50-69, (E.T:12.10.2012); **Mavčić**, Arne Marjan; Tüketilmesi Gereken veya AİHS Anlamında Geçerli Bir İç Hukuk Yolu

uzunca bir geçmişi olması karşısında, ülkemiz açısından çok yeni olmasıdır. Bireysel başvuru için şöyle tanımlamalar yapılmıştır:

*Anayasa şikayeti temel hak ihlallerini gidermeye, ortadan kaldırmaya yönelik bir hukuki çaredir*⁷.

*Bireysel başvuru, temel hak ve özgürlükleri kamu gücü tarafından ihlal edilen bireylerin açabilecekleri bir dava türü, ancak ikincil ve yardımcı nitelikteki olağanüstü bir hukuki çaredir*⁸.

*Bireysel başvuru ya da anayasa şikâyeti, kamu gücü tarafından temel hak ve özgürlükleri ihlal edilen kişilerin, diğer hak arama yollarının tüketilmesinin ardından iç hukukta başvurabilecekleri ikincil ve istisnai nitelikte hak arama yoludur*⁹.

*Bireylerin belli hak ve özgürlüklerinin, kamu makamları tarafından ihlali iddialarını, anayasa mahkemesine götürebilmelerine yarayan ve olağanüstü ve ikincil nitelikte, ülke içinde en son hak arama imkânıdır*¹⁰.

Bireysel başvuru kurumu, önceden verilmiş mahkeme kararını düzeltmeyi amaçlayan ve fakat bu karardan doğan, konusu ve tarafları ilk mahkemedeki yargılamadan ya da idari işlemde tamamen farklı,

Olarak Bireysel Şikayet, http://www.concourts.net/Mavcic_Tr_BireyselBasvurunun_TemelOzellikleri.pdf, s. 1-29, (E.T:12.10.2012); **Mellinghof**, Rudolf; Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Anayasa Şikayeti, Anayasa Dergisi, C. 26, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/RudolfMellinghof.pdf, s. 31-44, (E.T:12.10.2012); **Esen Arnwine**, Selin; İspanya'da Bireysel Başvuru Yolu, AÜHFD, Y. 2003, C. 52, S. 4, s. 249-271; **Zorkin**, Vallery, Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Uygulamasında Bireysel Başvuru, Anayasa Dergisi, C. 26, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/ValeryZorkin.pdf, s. 283-312, (E.T:12.10.2012); **Aydın**, Öykü Didem; Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. 15, S. 4, s. 123; **Korkmaz**, 11-46.

⁷ **Göztepe**, Ece; Anayasa Şikayeti, Ankara 1998, s. 20.

⁸ **Aydın**, s. 125.

⁹ **Sağlam**, Musa; Bireysel Başvuru 'Anayasa Şikayeti', HUKAB Sempozyum Serisi 1, Ankara 2011, s. 1. Benzer yöndeki bir başka tanım için bkz.: **Ekinci**, Hüseyin/**Sağlam**, Musa; 66 Soruda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, s. 9, kaynak: http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/66_Soru.pdf, E.T.: 24.10.2012.

¹⁰ **Ergül**, Ergin; Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması, Ankara 2012, s. 5-6.

başvuruyu karara bağlayacak Anayasa Mahkemesinin ilk ve son derece mahkemesi olarak görev yaptığı, sui generis hukuki yol veya davadır. Diğer bir ifadeyle bireysel başvuruyu, kamu gücüne karşı temel hak ve özgürlükleri korumayı amaçlayan, diğer olağan kanun yollarının tüketilmesinden sonra son hukuki çare olarak başvurulabilen, konusu ve tarafları ilk mahkemedeki yargılamadan tamamen farklı, anayasal yargı koluna tabi, kendine özgü, ikincil nitelikte bir dava türü şeklinde tanımlayabiliriz¹¹.

Türk hukukunda, bireysel başvuru vasıtasıyla, konusu insan hakları (temel hak ve özgürlükler) olan yeni bir maddi hukuk ve usul hukuku oluşmaktadır¹².

Anayasa şikayeti yardımcı bir kanun yolu olmayıp, temel hakların ve temel hak benzeri hakların usuli korunması için kendine özgü bir hukuki çaredir. Yasama ve yargı organının temel hakları ihlaline karşı tanınmış olan özel bir düzenlemedir¹³.

Bireysel başvuru yolu, temel hak ve özgürlükleri kamu gücü tarafından ihlal edilenlerin başvurabilecekleri ikincil ve yardımcı nitelikli bir dava türüdür¹⁴.

Anayasa şikayeti dendiği zaman, kamu gücünün bir hakkı ihlal ettiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuru anlaşılmalıdır¹⁵.

Bireysel başvuru, temel hak ve özgürlükleri kamu gücü tarafından ihlal edilen bireylerin başvurdukları olağanüstü bir kanun yolu olarak tanımlanabilir¹⁶.

¹¹ **Özbey**, Özcan; Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı, Ankara 2012, s. 73.

¹² **Doğru**, Osman; Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi, İstanbul 2012, s. 1.

¹³ **Pekcanitez**, Hakan; Mukayeseli Hukukta Medeni Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikâyeti, Anayasa Yargısı Dergisi, Y. 1995, C. 12, s. 261.

¹⁴ **Uzun**, Cem Duran; Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu (Anayasa Şikayeti) Beklentiler ve Riskler, SETA Analiz Dergisi, Y. Şubat 2012, S. 50, s. 5.

¹⁵ **Sabuncu**, M. Yavuz/**Esen Arnwine**, Selin; Türkiye İçin Anayasa Şikâyeti Modeli Tartışma Paneli, Anayasa Yargısı Dergisi, Y. 2004, S. 21, s. 229; Aynı yönde: **Esen**, Selin; Türkiye'de Anayasa Şikayeti, Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/ Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Paneli, TBB Yayını, Ankara 2011, s. 44.

Anayasa şikâyeti, anayasada ve anayasal belgede öngörülen belirli hak ve özgürlüklerden birinin veya birden fazlasının, yasama, yürütme ve yargı erklerinden bir veya birden fazlası tarafından icrai veya ihmali bir edimle ihlal edilmesine karşı, hakkı ihlal edilen veya kamu düzenini gerektiren hallerde özel olarak yetkilendirilmiş kişi veya kişiler tarafından, söz konusu ihlalin geçici tedbir, iptal veya tespit kararları yoluyla önlenmesi amacıyla, olağan hukuk yolları tüketildikten sonra, ihlale konu olan eylem veya eylemsizliğin anayasaya veya anayasal belgeye uygunluğunu incelemeye yetkili Mahkeme önünde dava edilmesi imkânı taniyan usuli bir haktır¹⁷.

Tanımlarda da görüldüğü üzere, Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru ile ilgili çeşitli unsurlar bu tanımlamalara dâhil edilmiş olup 'bireysel başvuru' yerine 'Anayasa Şikayeti' kavramının da kullanıldığı belirlenebilmektedir.

'Bireysel başvuru' yerine 'Anayasa Şikayeti' kavramını kullanmak, biraz da bu kurumun yabancı uygulamasındaki isminin Türkçe'ye çevrilmesi ile ilgilidir. Zira, Alman hukukundaki "Verfassungsbeschwerde" ve İngilizce'deki "Constitutional Complaint" terimlerinin dilimizdeki karşılığı Anayasa Şikayeti'dir. Ancak bu kavram doktrinde yanlış bulunarak eleştirilmiştir¹⁸. Türk Dil Kurumu sözlüğünde 'şikayet' kelimesi 'hoşnutsuzluk

¹⁶ Atasoy, Hakan; Türk Hukukunda Bireysel Başvuru Yolu, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y. 3, S. 9, s. 72. Aynı yöndeki bir başka tanım için bkz.: Kılınc, Bahadır; Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği, Anayasa Yargısı Dergisi, Y. 2008, S. 25, s. 25.

¹⁷ Şirin, Tolga; Türkiye'de Anayasa Şikâyeti (Bireysel Başvuru) İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Almanya Uygulaması ile Mukayeseli Bir İnceleme, İstanbul 2013, s. 11.

¹⁸ "... Mevzuatımıza bireysel başvuru kavramının alınması ve yasama işlemlerine karşı başvuru olanağının bulunmaması nedeniyle 'bireysel başvuru' terimini kullanmak amaca uygun olacaktır. ... 'başvuru' yerine 'şikayet' teriminin kullanılmasının da uygun olmayacağı kanaatindeyiz. ... Bir muhakeme şartı olan şikayet, suçtan zarar görenin soruşturma ya da kovuşturma yapılmasını istemesidir. Belli suçlardan zarar görenlerin, ceza kovuşturmasının muhtemel sakıncalarına karşı korunmaları amacıyla, bu suçlardan dolayı ceza kovuşturması ve muhakeme yapılabilmesi için, kanunla konulmuş bir engelin kaldırılması şart koşulmuş ve bu engeli kaldırma işlemine şikayet adı verilmiştir. Şikayetin konusu, suç olduğu sanılan belli bir olaydır. ... Şikayetin bir ceza hukuku

belirten söz veya yazı, sızlanma, sızıltı, yakınma, yakıntı anlamlarına gelmektedir¹⁹. Bireysel başvurunun niteliklerine ve işlevine baktığımızda, şikayet kelimesinin anlamlarından olan '*sızlanma, yakınma ve hoşnutsuzluğu*' bünyesinde barındırdığını görüyoruz. Çünkü bireysel başvuru da, hakkında verilen karardan memnun olmayan kişinin hoşnutsuzluğundan, yakınmasından ortaya çıkan bir hak arama yoludur. Yaptığımız bu değerlendirmeye göre, bizce "anayasa şikayeti" ya da "bireysel başvuru" terimlerinin birbiri yerine kullanılmasında, '*şikayet kelimesinin teknik (CMK., İİK., RKHK. vb.) anlamda kullanılmaması kaydıyla*' bir mahsur yoktur²⁰. Ancak, çalışmada kavram birliğinin oluşması açısından, 6216 sayılı Kanun'da bahsedildiği haliyle "bireysel başvuru" terimini kullanmayı daha doğru buluyoruz.

II. Bireysel Başvuruların Kabul Edilmeye Başlandığı Tarih

Bireysel başvuru, hukuk sistemimize yeni kazandırılmış bir hak arama yoludur. Tamamen yerleşmiş bir uygulama halini alması belli bir sürenin geçmesini gerekli kılacaktır. Hukuk güvenliğini sağlamak ve geçmişte kesin sonuca bağlanmış dosyaların tekrar incelenmesini engellemek amacıyla bireysel başvuruların kabul edilmeye başlandığı bir süre öngörülmüştür²¹. Buna göre, 6216 sayılı Kanun'un 76. maddesinde, bireysel başvuruya ilişkin

kurumu olup 'cezalandırılabilme şartı' olduğunu söyleyenlerin yanında, şikayetin 'muhakeme hukuku kurumu' olduğunu, dolayısıyla sadece soruşturmaya girişebilmek için bulunması lazım gelen bir şart olduğunu söyleyenler de vardır. ... Şikayet dilekçesinde veya tutanağa geçirilen beyanda genelde 'şikayetçiyim', 'cezalandırılmasını istiyorum', 'davacıyım' gibi ifadeler kullanılmaktadır. Hâlbuki 'bireysel başvuruda' bu şekildeki bir talebe ihtiyaç yoktur. Çünkü başvurucunun karşısında gerçek veya tüzel bir kişinin varlığı da şart değildir. Önemli olan Anayasa ve kanunda belirtilen ölçütlere aykırı bir eylem veya işlemin yapılmış olmasıdır." Bu eleştiri için bkz.: **Özbey**, s. 69-71.

¹⁹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.50f125df6bac11.84113147, E.T.: 25.12.2012.

²⁰ Benzer yöndeki bir görüş için bkz.: **Kılınc**, Bahadır; s. 21-22; Bu hak arama yolunun olağanüstü bir yol olup olmadığı hakkındaki görüşler için bkz.: **Ural**, Sami Sezai; Hak ve Özgürlüklerin Korunması Bağlamında Bireysel Başvuru, Ankara 2013, s. 126-127; **Ermenek**, İbrahim; Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Üzerine Verdiği Kararların Medeni Yargılama Hukukuna Yansımaları, MİHDER Y. 2013, C. 9, S. 26, s. 9-23; **Korkmaz**, s. 9-10.

²¹ **AYM. BB. No.: 2012/51**, K.T.: 25/12/2012.

45-51. maddelerinin 24/09/2012 tarihinde yürürlüğe gireceği, yine geçici 1/VIII. maddesinde Anayasa Mahkemesi'nin 23/09/2012 tarihinden sonra kesinleşen nihai işlem ve kararlar aleyhine yapılacak bireysel başvuruları inceleyeceği belirtilmiştir.

Belirlenen sürenin (23/09/2012 tarihinin) getiriliş amacı, Anayasa Mahkemesi kararlarına da yansıdığı üzere hukuk güvenliğinin sağlanmasıdır. Hukukun genel ilkelerinden birisi hukuk güvenliği, hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duymalarını, devletin de hukuki düzenlemelerde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar. Kanunlar, ilke olarak yürürlük tarihlerinden sonraki olay, işlem ve eylemlere uygulanmak üzere çıkarılır. Bu nedenle, bireysel başvurular bakımından Anayasa Mahkemesinin zaman bakımından yetkisi için kesin bir tarihin belirlenmesi ve Mahkemenin yetkisinin geriye yürür şekilde uygulanmaması hukuk güvenliği ilkesinin bir gereğidir²².

Bir diğer sebep ise, geriye yürtür şekilde düzenleme yapılmadan, Anayasa Mahkemesi'nin zaten çok fazla olan ve mevcut çalışan kadrosuyla çözümlenmesi imkânsız olan iş yükünü arttırmamaktır. Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuruya ilişkin vermiş olduğu kararlara da baktığımızda bu düzenlemenin işe yaradığı görülmektedir. Çünkü Anayasa Mahkemesi, esas incelemesine girmeden verdiği kararların çoğunda başvuruların '*zaman bakımından yetkisizlik nedeniyle incelenemeyeceğini*' belirtmiştir²³.

Ayrıca, böyle bir süre belirlemesi yapılarak Anayasa Mahkemesi'nin yapısı, bireysel başvuruların incelenmesine uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Buna yönelik olarak, Anayasa değişikliğinden sonra Anayasa Mahke-

²² AYM. BB. No.: 2012/51, K.T.: 25/12/2012.

²³ Örnek kararlar için bkz.: AYM. BB. No.: 2012/51, K.T.: 25/12/2012; AYM. BB. No.: 2012/73, K.T.: 5/3/2013; AYM. BB. No.: 2012/162, K.T.: 12/2/2013; AYM. BB. No.: 2012/260, K.T.: 26/3/2013; AYM. BB. No.: 2012/329, K.T.: 12/2/2013; AYM. BB. No.: 2012/388, K.T.: 25/12/2012; AYM. BB. No.: 2012/475, K.T.: 5/3/2013; AYM. BB. No.: 2012/491, K.T.: 5/3/2013; AYM. BB. No.: 2012/595, K.T.: 26/3/2013; AYM. BB. No.: 2012/644, K.T.: 5/3/2013; AYM. BB. No.: 2012/754, K.T.: 5/3/2013; AYM. BB. No.: 2012/829, K.T.: 5/3/2013; AYM. BB. No.: 2012/832, K.T.: 12/2/2013; AYM. BB. No.: 2012/883, K.T.: 5/3/2013; AYM. BB. No.: 2012/889, K.T.: 26/3/2013; AYM. BB. No.: 2012/947, K.T.: 12/2/2013; AYM. BB. No.: 2013/781, K.T.: 26/3/2013.

mesi'ne raportörler alınmış, yeni alınan ve daha önceki raportörler bireysel başvurunun özünü anlayabilmek için anayasa şikayeti uygulaması olan ülkelere eğitime gönderilmiştir.

III. Otuz Günlük Süre (Başvuru Süresi)

6216 sayılı Kanun'un 47/V. maddesine göre, hak ihlaline uğradığı iddiasında olan bir kişinin bireysel başvuruda bulunabilmek için otuz günlük Bireysel Başvuru süresi vardır. Eğer bu süre içerisinde başvuru, başvurusunu yapmazsa artık bireysel başvuru hakkını kaybedecek ve ülke içerisinde tüketilmesi gereken en son iç hukuk yolunu tüketmediği için de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru yapamayacaktır. Yani, düzenlemedeki otuz günlük süre hem iç hukukta hakkın elde edilebilmesi hem de uluslararası başvuru yollarının kullanılabilmesi açısından, önem arz etmektedir.

Anayasa Mahkemesi'ne yapılacak başvurularda aranan otuz günlük süre koşulu (başvuru süresi) doktrinde, bu sürenin kısa olduğu hususunda tartışmalara neden olmuştur. Kimi yazarlara göre belirlenen bu süre, bireysel başvuruya yüklenen öneme binaen çok kısa kalmaktadır. Çünkü, iç hukuktaki en son hak arama yolu olan bireysel başvuru mecburî kılınmakla birlikte, sürenin bu kadar kısa belirlenmesi, hak sahibi olan başvuru açısından bazı olumsuzluklara neden olabilecektir. Bu kadar kısa bir sürenin belirlenmesi Kanun'un, Anayasanın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önemsiz ve başvuru hakkının nitelikli bir zarara uğramadığı başvuruları önleme, başvuru hakkının kötüye kullanımlarını engelleme eğilimine uygun düşmemektedir. Sürenin daha uzun tutulması, örneğin iptal davasına paralel olarak altmış gün olarak belirlenmesi nitelikli bir dilekçe hazırlanmasını ve daha soğukkanlı düşünmeyi gerektirebilir²⁴.

Doktrinde belirtilen görüşlere kısmen katılmak mümkündür. Mesela, otuz günlük sürenin iptal davasına benzer şekilde altmış güne çıkarılması

²⁴ **Aydın**, s. 155; **Şahbaz**, İbrahim; Türkiye'de Anayasa Şikayeti, Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Paneli, TBB Yayını, Ankara 2011, s. 99; **Korkmaz**, s. 110.

gündeme getirilebilir. Bu sayede yapılacak başvuruda nitelik artabileceği gibi pek fazla hak ihlaline uğramadığını düşünen kişinin başvuru yapmaktan vazgeçerek Anayasa Mahkemesi'ne iş yükü çıkarmayacağı da belirtilebilir. Fakat, kanunda belirtilen sürenin otuz gün olması, ilk aşamada, gereksiz başvuruları süre yönünden engellemek ve bu sayede Anayasa Mahkemesi'ne ek iş yükü çıkarmamak amacıyla kısa tutulmuştur. Ayrıca kanun koyucu, önemli bir hak ihlaline uğradığı iddiasında olan kişinin, bireysel başvuru gibi ülke içinde en son hak arama yoluna başvuracaksa adeta acele etmesi gerektiğini belirtircesine hemen başvurusunu yapmasını belirtmiştir. Bireysel başvuru uygulamasına baktığımızda, otuz günlük sürenin çok da kısa olmadığını (ilerleyen süreçte yerleşmiş bir bireysel başvuru incelemesi sistemimiz ve içtihatları oluşursa bu süre artırılabilir²⁵) görmekteyiz.

Bireysel başvurunun diğer ülkelerdeki uygulamalarına göz attığımızda, bu sürenin çeşitlilik arz ettiğini görmekteyiz. **Almanya**'da, Türk hukukundaki uygulamaya benzer şekilde bir yargı kararı aleyhine bireysel başvuru yoluna gitmek isteyen taraf, bu kararın kendisine tefhim ya da tebliğinden itibaren *bir ay* içinde Mahkeme'ye gitmelidir. Eğer bir mahkemenin ya da idarenin ihmaline karşı bireysel başvuruda bulunuluyorsa, ihmal devam ettiği sürece başvuruda bulunulabilir ve ihmal sona erdiği anda bir aylık süre işlemeye başlar. Bireysel başvuru, bir yasa ya da aleyhine bir kanun yolunun açık olmadığı bir işleme karşı yapılmak isteniyorsa süre bir ay değil bir yıldır. **İspanya**'da yasama organlarının yasa gücünde olmayan işlem ve kararları için, kesinleşme tarihlerinden itibaren *üç ay*; parlamentoların ya da organlarının işlem ve kararlarına karşı, yargı kararının kesinleşmesinden itibaren *yirmi gün*; yürütme ve kamu yönetimi organlarının işlem ve kararlarına karşı, bunlar aleyhine verilen mahkeme kararının tebliğinden itibaren *yirmi gün*; vicdani reddin kaynaklanan başvurular için *yirmi gün*; yargı kararlarının amparoya (bireysel başvuruya) konu olması için, tebliğlerinden itibaren *yirmi gün*; seçim yargısına ilişkin kararlar için süre, adaylar için *iki*

²⁵ Bu sayede daha da gelişmiş bir insan hakları anlayışı ortaya konabilecek, daha fazla hak ihlali iddiası Anayasa Mahkemesi'nin önüne geleceğinden daha zengin bir içtihat bankası oluşabilecektir. Ayrıca, kısa süreler nedeniyle başvurusunu yapamayan ya da ivedilikle başvurusunu yapan kişiler hak kaybına uğrama tehlikesi altında kalmayacaktır.

gün, seçmenler için *üç gündür*²⁶. Buradaki yirmi günlük süreler 2007'deki düzenlemeler ile otuz güne çıkarılmıştır²⁷.

A. Başvuru Süresinin Başlangıcı

Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir (6216 S.K. m. 47/V). Madde metninde bahsedilen başvuru yolları, hak ihlali iddiasına karşı iç hukukta öngörülen hak arama yollarıdır. Buna itiraz, istinaf, temyiz ve karar düzeltme de dâhildir. Kanun'daki düzenleme bu şekilde olmasına rağmen AY. m. 148/III'te bireysel başvuruda bulunabilmek için "... *olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır*" denilerek başvuru süresinin başlama anını, '*hak arama yollarının tüketilmesi*' olarak değil de sanki '*olağan kanun yollarının tüketilmesi*' olarak görüldüğü anlamı çıkmaktadır. Aslında anayasada belirtilen, teknik anlamdaki kanun yolu olmayıp *kanun tarafından öngörülen olağan hak arama yoludur*.

Bireysel başvuru, diğer hak arama yollarına göre ikincil nitelikte bir haktır. Bir hak ihlalinin ortadan kaldırılması ya da engellenmesi için ülke içinde kullanılacak daha öncelikli nitelikte herhangi bir müessese düzenlenmişse önce bunun kullanılması gerekir²⁸. Mesela işkence ve kötü muamele yasağına aykırı olarak, kendisine karşı işkence yapıldığı ve bu nedenle hak kaybına uğradığı iddiasında olan bir kimse öncelikle devletin bu konuyla ilgilenmesi için kurulan birimlerine (kolluk ve mahkemelere) müracaat edecektir. Çünkü, bir olaydaki hak ihlalinin gidermeye yetkili ilk makam bunlardır. İlk derece mahkemeleri, karşılaştıkları olayda kişinin hak kaybını tespit etmişse bunun hemen sonlandırılması veya tazmin edilmesine yönelik hükümler kuracaktır. Yine de kişi, hak ihlalinin tam anlamıyla ortadan kaldırılmadığı iddiasındaysa (yani, mahkemelerden etkin bir korunma sağlaya-

²⁶ **Esen Arnwine**, s. 261; **Göztepe**, s. 35.

²⁷ **Esen Arnwine**, Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Paneli- Konuşma, Kaynak: <http://www.izmirbarosutv.org.tr/detay.asp?id=191&b=Anayasa%20Mahkemesi`ne%20Bireysel%20Ba%FEvuru>, E.T.: 20.01.2013.

²⁸ **Ekinci**, Hüseyin; Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvurularda Bir Kabul Edilebilirlik Koşulu Olarak "Başvuru Yollarının Tüketilmesi" Sorunu, TAAD, Y. 3 (2012), S. 11, s. 3.

madıysa) diğer kanun yollarını (istinaf, temyiz, karar düzeltme²⁹) tükettikten sonra Anayasa Mahkemesi'ne, bireysel başvuru yargılaması yapılması amacıyla başvurabilecektir.

İlk derece mahkemelerinin temel görevi, olayı ele alıp hak ihlalini tespit ederek ihlali ortadan kaldırmaktır³⁰. Fakat, bu mahkemelerdeki görevlilerin de hata yapabilmelerine karşın kanun koyucu, bir üst mahkeme tarafından kararların denetlenmesi (bu denetim, hukuki bir denetim olup yerindelik denetimi değildir) ve hata varsa ortadan kaldırılmasını sağlamak için kanun yolunu öngörmüştür³¹. Kanun yolları da, uygulanacakları olaya göre farklılık gösterebilir. Bazı durumlarda kanun koyucu, olayın daha önemsiz olması sebebiyle yerel mahkemelerin verdiği kararlara karşı herhangi bir kanun yolu öngörmemiştir. Örneğin, 2014 yılı için 1890 TL'nin altındaki bir uyuşmazlık için verilen mahkeme kararının artık temyiz sınırının altında kalması ve üst hak arama yollarına başvurulamamasında olduğu gibi. Yine, bazı kararlar aleyhine ise, hüküm altına aldıkları hakkın daha önemsiz görülmesi sebebiyle sadece istinaf yolu öngörülmüş olup temyiz yolu kapalı tutulmuştur. Bu durumlarda, karar aleyhine gidilebilen bir kanun yolu varsa ve bu yola başvurulmamışsa karar, başvurulabilecek sürenin sonunda kesinleşir ve bu kararlar aleyhine bireysel başvuruda bulunulamaz. Mesela, kölelik ve zorla çalıştırma yasağına aykırılıktan doğan bir davada mağdur, yerel mahkeme kararına karşı temyiz yolu öngörülmüş olup da temyize başvurmamışsa, temyize başvurma süresinin sonunda verilen karar kesinleşecektir ve bu kişi, hak ihlali iddiası için öngörülen kanun yollarının tamamını kullanmadığı için bireysel başvuruda bulunamayacağından otuz günlük sürenin aranmasına gerek kalmayacaktır. Çünkü, o karar aleyhine ülke içinde tüketilmesi gerekli

²⁹ **Ekinci**, TAAD, s. 11, “Başvurucunun şikayetine çözüm getirme yetkisine sahip olmayan cumhurbaşkanlığı, ombudsman, insan hakları kurulları veya meclis soruşturma komisyonları gibi idari ve siyasi kuruluşlara yapılan başvurular ... Anayasa Mahkemesi önünde bireysel başvuru açısından 30 günlük hak düşürücü süreyi durdurmayacaktır.”

³⁰ **Ekinci**, TAAD, s. 2-3; **Korkmaz**, s. 113.

³¹ **Kuru**, Baki/**Arslan**, Ramazan/ **Yılmaz**, Ejder; Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 23. Baskı, Ankara 2012, s. 585; **Pekcanitez**, Hakan/**Atalay**, Oğuz/**Özekes**, Muhammet; Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 14. Bası, Ankara 2013, s. 737; **Karlı**, Abdurrahim; Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı, 2. Baskı, İstanbul 2011, s. 657 vd.; **Görgün**, L. Şanal/**Kodakoğlu**, Mehmet; Medeni Usul Hukuku, 2. Bası, Ankara 2012, s. 308 vd.

ve kullanılabilir bir hak arama yolu (üst merci incelemesi) varken kişi, kendi hatası ya da inisiyatifi ile o yola başvurmamıştır.

Yerel mahkemenin kararına karşı kanun yolu öngörölmüş ve kişi süresi içinde kanun yoluna başvurmuşsa, otuz günlük süre henüz işlemeye başlamayacaktır. Çünkü kişinin, aleyhine kanun yoluna başvurmuş olduğu karar henüz kesinleşmemiştir ve bu nedenle de, bireysel başvuruya gitme imkânı (kural olarak) doğmadığı için otuz günlük başvuru süresi de söz konusu olmayacaktır. Kanun yolu incelemesinden olumlu bir yanıt gelir ve yerel mahkemenin kararı bozulursa, bozma kararına uyulmasıyla birlikte karar kesinleşeceğinden, otuz günlük süre bu kesinleşme anından itibaren işlemeye başlayacaktır. Buna rağmen yerel mahkeme ilk kararında direnirse (yani üst mahkemenin kararına uyulmazsa) kanun yolundaki inceleme henüz bitmemiş olduğundan (Genel Kurul incelemesi yapılacağından) otuz günlük süre Genel kurul kararından sonra, kararın tarafa tebliği ile başlayacaktır. Ancak kanun yolu incelemesinden olumsuz bir cevap gelirse ve kanun yolu incelemesi talebi reddedilirse otuz günlük süre kanun yolunun sonlandığının tarafa tefhim ya da tebliği ile başlayacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, otuz günlük sürenin başlaması için kesinleşmiş kararın kesinleşme gününün değil tebliğ tarihinin esas alınması olmalıdır³². Anayasa Mahke-

³² Bu yönde bir karar için bkz.: **AYM. BB. No.: 2013/1557**, K.T.: 16/4/2013, §. 12,21, 26-27, “*Karar düzeltme isteminin sonucu, 7/1/2013 tarihinde başvuruculara tebliğ edilmiştir. Bireysel başvurunun ön şartlarından birisi de başvuru süresidir. Süre, başvurunun her aşamasında dikkate alınması gereken bir usul hükmüdür. Başvurucular vekili, 7/1/2013 tarihinde, karar düzeltme isteminin reddine dair kararın esas ve karar numaralarını içeren tebliğ mazbatasını tebellüğ etmiştir. Başvurucular vekiline karar düzeltme isteminin reddine dair kararın aslı veya sureti tebliğ edilmemişse de 7/1/2013 tarihinde, karar düzeltme isteminin reddine dair kararı ve dolayısıyla ihlale neden olduğu iddia edilen Mahkeme hükmüne ilişkin başvuru yollarının tüketildiğini öğrenmiştir. Otuz günlük başvuru süresi de başvurucuların veya vekillerinin karara erişme olanağına sahip oldukları tarihten itibaren başlamaktadır. Öte yandan 1086 sayılı Kanun’un yukarıda anılan hükmüne göre, karar düzeltme isteminin sonucunun taraflara bildirilmesi yeterli olup, ayrıca karar düzeltme isteminin reddine dair kararın tebliği de gerekmemektedir. Başvurucular vekiline karar düzeltme isteminin reddi, 7/1/2013 tarihinde bildirildiği hâlde, başvurucular otuz günlük süre geçtikten sonra 26/2/2013 tarihinde başvuruda bulunmuşlardır. Açıklanan nedenlerle, başvuru yollarının tüketildiği tarihten itibaren otuz gün geçtikten sonra yapılan başvurunun, diğer kabul edilebilirlik*

mesi, bireysel başvuru hakkının kullanabileceği sürenin en erken, kesin kararın tarafa tefhim veya tebliğ ile başlayacağını belirtmektedir. Ancak, kararın kişiye tefhim veya tebliği ile başlayacak bu süreye tek başına riayet edilmesi yeterli değildir. Zira, bir hak ihlali iddiası ile mahkeme kararına karşı bireysel başvuruda bulunulabilmesi için mahkemenin kararının, tüm iç hukuk yolları tüketildikten sonraki kesinleşme tarihinin de 23/9/2012'den daha sonrasında olması gerekir. Nitekim Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuruya ilişkin olarak verdiği bir kararda da konu bu şekilde anlaşılmaktadır. Başvuru konusu olayda³³, Başvurucu, eşinin ameliyatını yapan hekimin kusurlu olduğu iddiası ile 21/3/2001 tarihinde Denizli Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunmuş, yapılan soruşturma sonucunda ilgili hekim hakkında açılan kamu davasında Denizli 4. Asliye Ceza Mahkemesinin 29/1/2009 tarih ve E. 2008/810, K. 2009/35 sayılı kararı ile kamu davasının zamanaşımı nedeniyle ortadan kaldırılmasına karar verilmiştir. Başvurucu, Denizli 1. Asliye Hukuk Mahkemesinde 17/6/2005 tarihinde maddi ve manevi tazminat istemiyle hukuk davası açmıştır. Anılan Mahkemenin 1/10/2010 tarih ve E. 2005/394, K. 2010/178 sayılı kararı ile başvurusunun maddi ve manevi tazminat istemi reddedilmiştir. Başvurusunun temyizi üzerine söz konusu Mahkemenin kararı, Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin 2/2/2012 tarih ve E. 2010/13450, K. 2012/1325 sayılı kararı ile onanmıştır. Başvurusunun karar düzeltme talebi ise aynı Dairenin 14/6/2012 tarih ve E. 2012/5613, K. 2012/10506 sayılı kararı ile reddedilmiş, karar aynı tarihte kesinleşmiştir. Başvuru konusu kararın bireysel başvuruların incelenmeye başlandığı tarih olarak belirlenen 23/9/2012 gününden önce kesinleşmiş olduğu anlaşıldığından başvurunun, diğer kabul edilebilirlik şartları yönünden incelenmeksizin "zaman bakımından yetkisizlik" nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmesi gerekmiştir. Çünkü, başvuruya konu karar, 14/6/2012'de kesinleştiğinden Anayasa Mahkemesi'nin yargılamaya başlayabileceği 23/9/2012'den önceki bir tarihte kesinleşmiş olduğu için başvuru, zaman şartının yerine getirilmemesi nedeniyle reddedilmiştir. Yani bireysel başvurunun (diğer şartları taşınması halinde) dinlenebilmesi için hem 23/9/2012'den sonra kesinleşmiş bir karara hem de kararın kesinleşmesinin

şartları yönünden incelenmeksizin "süre aşımı" nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmesi gerekir."

³³ **AYM. BB. No.: 2012/51**, K.T.: 25/12/2012.

haberlar edilme tarihinden itibaren otuz günlük süre içinde başvuruda bulunulması gerekir. Bu iki zaman şartını bünyesinde barındırmayan başvurular zaman bakımından yetkisizlik gerekçesiyle reddedilecektir.

B. Karar Düzeltmenin Süreye Etkisi

Uygulama açısından tartışmalara neden olabilecek bir sorun, karar düzeltme kanun yolunun bireysel başvuruda bulunmadan evvel tüketilmesinin gerekip gerekmediğidir. Bu tartışmalara yol açan temel etken, karar düzeltmenin olağan kanun yolu olup olmadığıdır.

Karar düzeltme, Yargıtay'ın temyiz incelemesi sonunda vermiş olduğu kararlarına karşı kanun koyucu tarafından tanınmış, olağan bir kanun yoludur. Yani bir hüküm hakkında Yargıtay'ın temyiz incelemesi sonunda vermiş olduğu karara karşı karar düzeltme yolu açık ise (HUMK. m. 440), o hüküm ancak karar düzeltme yoluna başvurulmaması veya karar düzeltme başvurusunun reddi ile kesinleşebilir. Kanun yolu deyince kural olarak, bir kararın üst mahkeme tarafından incelenmesi anlaşılır. Oysa karar düzeltme yolunda, karar düzeltme talebi, bu kararı vermiş olan Yargıtay'da incelenip karara bağlanır. Bu nedenle karar düzeltme yolu, Yargıtay'ın temyiz incelemesi sırasında yapmış olduğu hataların düzeltildiği kendine özgü bir kanun yoludur³⁴. Karar düzeltme, ancak temyiz yoluna gidildikten sonra başvurulabilecek bir kanun yolu olduğundan, temyiz yolunun devamı niteliğindedir³⁵. Karar düzeltme olağan kanun yolu olmasına rağmen her Yargıtay kararına karşı da karar düzeltme talebinde bulunulamaz³⁶.

³⁴ **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 649; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 827; **Karşlı**, s. 697; **Görgün/Kodakoğlu**, s. 328; **Berki**, Ömer; Karar Düzeltme Müessesesi, Dr. A. Recai Seçkin'e Armağan, Ankara 1974, s. 150; **Bilge**, Necip; Karar Düzeltmenin İslam Hukukundaki Dayanağı, Prof. Dr. K. Fikret Arık'a Armağan, Ankara 1973, s. 65; **Üstündağ**, s. 898 vd.; **Sungurtekin**, Meral; Karar Düzeltmenin Kanun Yolu Niteliği ve Karar Düzeltme Dilekçesinde Sebep Gösterme Zorunluluğu Bulunup Bulunmadığı Meselesi, Yargıtay Dergisi, Y. 16, C. 16, Sıra S. 64, S. 4, Ekim 1990, s. 483; **Gürdoğan**, Burhan; Tashihi Karar Müessesesi, Ahmet Esat Arsebük Armağanı, Ankara 1958, s. 285; **Yılmaz**, Ejder; Karar Düzeltmede Para Cezası, Adalet Dergisi, Y. 64, S. 1, Ocak 1973, s. 526-527.

³⁵ **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 650.

³⁶ Karar düzeltme yoluna gidilemeyecek kararlar şunlardır: Sulh hukuk mahkemesi kararlarının temyiz edilmesi üzerine verilen kararlara karşı kural olarak karar düzeltmeye

Karar düzeltme yolu kapalı olan kararlar için bireysel başvuruda bulunacak olan başvurucunun, Yargıtay tarafından verilen kararın kesinleşmesi ve kesinleşmenin öğrenilmesiyle (kural olarak tebliğ ile) bireysel başvuruda bulunma hakkına sahip olacağını söyleyebiliriz. Bu kişi açısından karar düzeltme yoluna başvurma zorunluluğu Anayasa Mahkemesi tarafından aranmaz.

Karar düzeltme yolu açık olan kararlar aleyhine, karar düzeltme yoluna başvurulmadan bireysel başvuru yapılırsa, tüketilmesi gereken iç hukuk yolları aşaması kat edilmiş olmayacağından başvuru reddedilecektir. Karar düzeltmeye ilişkin olarak öngörülen on beş günlük başvuru süresi (*Yargıtay kararının tebliğinden itibaren*) içinde karar düzeltme talebinde bulunulmazsa, karar düzeltme talebinden vazgeçildiği varsayılacağından, tüm iç

gidilemez. Miktar veya değeri HUMK. m. 440/III'teki parasal değerden daha az olan Yargıtay kararlarına karşı karar düzeltme yoluna gidilemez. Görevsizlik, yetkisizlik, hâkimin reddi, dava ya da karşılık davanın açılmamış sayılması, davaların birleştirilmesi kararlarına ilişkin Yargıtay kararları ile Yargıtay'ın merci tayinine ilişkin kararları aleyhine karar düzeltme yoluna gidilemez. Tavzih kararının temyiz edilmesi üzerine verilen Yargıtay kararları aleyhine karar düzeltme yoluna gidilemez. Hakemlerin verdiği hükümlerin ve HUMK.'nin tahkim hükümlerine göre mahkemece verilecek kararların onanmasına veya bozulmasına yönelik Yargıtay kararlarına karşı karar düzeltme yoluna gidilemez. İş mahkemelerinin verdikleri kararlar üzerine Yargıtay tarafından verilen kararlar için karar düzeltme yoluna gidilemez. Aynı Yargıtay kararı için birden fazla defa karar düzeltme yoluna gidilemez. Sulh hukuk mahkemesi kararlarına karşı karar düzeltmeye gidilemeyeceği kuralının istisnası (yani sulh hukuk mahkemesinin karar düzeltme kanun yolu uygulanabilecek kararları): 1- Sulh hukuk mahkemesinin mirasçılık belgesi verilmesi hakkındaki isteklerle bu belgenin değiştirilmesi veya iptali kararlarının temyizi üzerine verilen Yargıtay kararlarına karşı, HUMK. m. 440/III'teki parasal sınır (2014 yılı için 11.530 TL) aranmaksızın karar düzeltme yoluna gidilebilir. 2- Kat Mülkiyeti Kanunundan doğan davalarda sulh hukuk mahkemesinden verilen kararların temyiz edilmesi sonunda verilen Yargıtay kararları için karar düzeltmeye başvurulabilir. Ancak, HUMK. m. 440/III'teki sınır aranır. 3- Kira sözleşmesine dayanan davalara ilişkin olmak üzere sulh hukuk mahkemesinden verilip de Yargıtay'da temyiz neticesinde ortaya çıkan kararlar aleyhine karar düzeltme yolu açıktır. Bu nedenle, sulh hukuk mahkemesinden verilip de karar düzeltme yolu açık olan bu kararlar aleyhine karar düzeltme talebinde bulunulmadan iç hukuk yollarının tamamı tüketilmiş sayılmayacağından, 6216 sayılı kanunun 45/II. maddesine muhalefetten, başvuru süre yönünden reddedilecektir. **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 650.

hukuk yolları tüketilmemiş kabul edilecek ve kişi, bireysel başvuru yapamayacaktır. Çünkü başvuru açısından aranacak olan en temel başvuru şartlarından birisi, (kural olarak) iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekliliğidir.

Bireysel başvuruda bulunacak kişi, eğer karar düzeltme yoluna başvurursa, otuz günlük bireysel başvuruda bulunma süresi, karar düzeltme yolundan alınan sonucun kişiye bildirilmesine kadar ötelenektir. Ayrıca, karar düzeltme incelemesi devam ettiği sürece hak ihlaline yol açtığı iddia edilen karar, kesinleşmiş sayılmayacaktır³⁷.

Anayasa Mahkemesi'nin, hak ihlali iddiasıyla mahkeme kararına karşı bireysel başvuruda bulunulabilmesi için karar düzeltme yolunun tüketilip tüketilmemesi gerekliliği (ve dolaylı olarak da, karar düzeltmenin olağan mı olağan üstü mü kanun yolu olduğu) hususundaki kararlarında netlik bulunmamaktadır. Nitekim, bireysel başvuruya konu bir kararda³⁸ “başvurucunun, astsubay statüsünde görev yapmakta iken Milli Savunma Bakanlığı tarafından 4/11/1981 tarihinde tesis edilen işlemlerle Türk Silahlı Kuvvetlerinden (TSK) ilişkisi kesilmiştir. 10/3/2011 tarih ve 6191 sayılı Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu'nun 10. maddesinin (7) numaralı fıkrası ile 926 sayılı Kanun'a eklenen geçici 32. madde, 12/3/1971 tarihi sonrasındaki yargı denetimine kapalı idari işlemler veya Yüksek Askerî Şûra kararlarıyla TSK'dan ilişkisi kesilenlere bazı haklarının iadesinin sağlanması amacıyla idareye başvuru imkânı getirmiş ve bu hükümden yararlanabilmek için 6191 sayılı Kanun'un yürürlük tarihinden itibaren 60 gün içinde Milli Savunma Bakanlığına başvurulması gerektiği hükme bağlanmıştır. Başvurucu bahsedilen düzenlemeden faydalanmak amacıyla 10/5/2011 tarihli dilekçeyle Milli Savunma Bakanlığına başvurmuşsa da talebi reddedilmiştir. Başvurucunun Milli Savunma Bakanlığı tarafından tesis edilen işlemin iptali talebiyle 9/11/2011 tarihinde Askeri Yüksek İdare Mahkemesinde açtığı dava, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi 3. Dairesinin 13/9/2012 tarihli kararı ile reddedilmiş, karar düzeltme yoluna gidilmediği için karar bu tarihte kesinleşmiştir. Karar, başvurucuya 7/11/2012 tarihinde tebliğ edilmiştir.” Kararda kullanılan

³⁷ Karar düzeltmeye ilişkin açıklanan tüm bu hususlar aslında bireysel başvurunun ikincil olma özelliğiyle doğrudan ilgilidir. İkincil hak arama yolu olan bireysel başvuru incelemesi, hak ihlalinin ilk önce derece mahkemeleriyle giderilmesini amaçlar. **Korkmaz**, s. 118.

³⁸ **AYM. BB. No.: 2012/947, K.T.: 12/2/2013.**

'karar düzeltme yoluna gidilmediği için karar bu tarihte kesinleşmiştir' ibaresinden 'eğer karar düzeltme yoluna gidilseydi AYİM'nin kararı kesinleşmeyecekti yani, karar düzeltme olağan kanun yolu olacaktı' sonucu çıkmaktadır. Fakat aynı kararda kullanılan '1602 sayılı Kanun'un 63. maddesi uyarınca, Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin daireleri veya Daireler Kurulu kararları verdikleri tarihte kesin olup kesin hükmün bütün sonuçlarını doğurur. Dolayısıyla kararın tebliğinin hükmün kesinleşmesi üzerinde bir etkisi bulunmayıp tebliğ tarafların kararlardan haberdar olmalarını sağlar.' ibaresi AYİM kararlarının verildiği anda kesin olduğunu belirterek karar düzeltmeyi olağan üstü kanun yolu olarak görmemize de imkân sağlamaktadır.

Bu kararla aynı konudaki bir başka kararda³⁹ da benzer açıklamalar yapılmıştır: "Başvurucunun bu idari işlemin iptali talebiyle 28/7/2011 tarihinde Askeri Yüksek İdare Mahkemesinde açtığı dava, Birinci Dairenin 22/5/2012 tarihli kararı ile reddedilmiştir. Karar düzeltme başvurusu ise aynı Dairenin 9/10/2012 tarihli kararı ile reddedilmiş, karar 7/11/2012 tarihinde başvurucu avukatına tebliğ edilmiştir... Başvurucunun avukatına nihai karar 7/11/2012 tarihinde tebliğ edilmiş olup, bu tarihten itibaren en son 7/12/2012 tarihine kadar başvuru yapılması gerekirken, 12/12/2012 tarihinde yapılan başvuruda süre aşımı bulunduğu sonucuna varılmaktadır." Olaydaki karar, otuz günlük bireysel başvuruda bulunma süresine uyulmadığı için reddedilmişse de yukarıdaki ibarelerle karar düzeltmenin olağan bir kanun yolu olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, konuyu düzenleyen 4/7/1972 tarih ve 1602 sayılı Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu'nun 'Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kararlarının sonuçları' başlıklı 63. maddesinin birinci fıkrası şöyledir: "Daireler ve Daireler Kurulu kararları kesin olup, kesin hükmün bütün hukuki sonuçlarını hâsıl eder. Bu kararlar aleyhine, ancak bu kanunda yazılı kanun yollarına başvurulabilir." Yine aynı kanunun 66. maddesinde "Daireler ile Daireler Kurulundan verilen kararlar hakkında bir defaya mahsus olmak üzere, ilamın tebliği tarihinden itibaren onbeş gün içinde aşağıda yazılı sebepler⁴⁰ dolayısıyla kararın düzeltilmesi

³⁹ AYM. BB. No.: 2012/1075, K.T.: 12/2/2013.

⁴⁰ a) Kararın esasına etkisi olan iddia ve itirazların, kararda karşılanmamış olması; b) Bir ilamda birbirine aykırı hükümler bulunması; c) Kararın usul ve kanuna aykırı bulunması.

istenebilir.” Tüm bu kanuni düzenlemeye göre karar düzeltmeyi olağan üstü kanun yolu olarak görmemiz de ihtimal dâhilinde olmaktadır.

C. Olağanüstü Kanun Yolunun Bireysel Başvuru Süresine Etkisi

Bireysel başvuruda bulunabilmek için gerekli olan şartlardan birisi (kural olarak) tüm iç hukuk yollarının tüketilmesidir. Bu iç hukuk yollarından kasıt ise, olağan kanun yollarıdır. Fakat, bireysel başvuruya ilişkin düzenlemelere baktığımızda, olağan kanun yolları yanında olağanüstü kanun yollarına da başvurulursa, başvurunun akıbetinin ne olacağı açıkça düzenlenmiş değildir. Acaba, olağanüstü kanun yoluna başvuruldu diye otuz günlük süre, bu (olağanüstü) kanun yolunun sonuna mı sarkacak yoksa sadece olağan kanun yollarının tüketilmesi yeterli görülüp otuz günlük süre olağan kanun yolundan sonra mı başlayacaktır? Bu soruya cevap verebilmek için öncelikle olağanüstü kanun yolu kavramına değinmekte fayda vardır. Olağanüstü kanun yolu, kesinleşmiş kararlar aleyhine başvuru istisnai bir yoldur⁴¹. Hukuk yargılamamızda *yargılamanın yenilenmesi* (ve kanun yararına temyiz⁴²) olağanüstü kanun yoludur. Bireysel başvuru da (kural olarak) kesinleşmiş kararlar aleyhine başvuru bir hak arama yolu olduğu için uygulamada, bir karar aleyhine olağanüstü kanun yoluna gidilmesine gerek olmadan bireysel başvuru yapılabilmektedir⁴³. Ancak, buna rağmen başvurucu kişi olağan kanun yolundan aldığı karar neticesinde olağanüstü kanun yoluna da başvurursa ve olağanüstü kanun yolu incelemesi devam ederken bireysel başvuruda bulunmak isterse, *olması gereken hukuk açısından*, otuz günlük bireysel başvuruda bulunma süresinin bu olağanüstü kanun yolu denetiminin kararı ile başlaması daha yerinde olacaktır⁴⁴. Çünkü, bir uyuşmazlığı ilk önce incelemek ve hukuki çözüme kavuşturmak, ilk derece mahkemelerinin görev alanına girer. Olayı ilk elden görecek olan yer, ilk derece

⁴¹ **Umar**, Bilge; Türk Medenî Usûl Hukukunda İadei Muhakeme, İÜHFMC. 29, S. 1-2, s. 262-263; **Umar**, Şerh, s. 1041 vd.; **Önder**, Ayhan; Muhakemenin İadesinde Reform (Muhakemenin Yenilenmesi), İÜHFMC. 38, S. 1-4, s. 61 vd.; **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 691vd.; **Pekcanitez/Atalay/Özekes**, s. 921 vd.; **Karlı**, s. 701 vd.

⁴² **Kuru/Arslan/Yılmaz**, s. 587.

⁴³ **Şahbaz**, s. 87-88.

⁴⁴ Aynı yönde görüş için bkz.: **Şahbaz**, s. 84; **Korkmaz**, s. 121.

mahkemeleridir. Ayrıca bu durum, Anayasa Mahkemesi'nin iş yükü şikâyetini kısmen de olsa hafifletebilecek bir çözüm önerisidir. Nitekim, olağanüstü kanun yolunda hakkını elde eden bir kimse, bireysel başvuruda bulunmak istemeyeceğinden, Anayasa Mahkemesi'ne ek iş yükü de doğmayacaktır⁴⁵. Bireysel başvuruya ilişkin kanuni düzenlemeye baktığımızda da 6216 sayılı kanunun 45/II. maddesinde “*İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmüş idari ve yargısal başvuru yollarının **tamamının** bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir*” denilerek kanun yolları açısından herhangi bir sınırlama getirilmediği görülmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, bu kanun yolunun sonuna kadar otuz günlük sürenin ertelenebilmesi için olağanüstü kanun yolu incelemesi yapılmasının şartlarının oluşması gerekliliğidir. Eğer kişi olağanüstü kanun yoluna başvurmuş ama talebi reddedilmişse bunun, bireysel başvuruda bulunma süresinin başlamasına etkisi yoktur⁴⁶.

IV. Gecikmiş Başvuru

Bireysel başvuruda bulunacak olan başvurucu açısından önem arz eden bir diğer husus ise, gecikmiş başvuru müessesesidir. Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği ve buna ilişkin kararın kesinleştiği tarihten, başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir. Otuz gün içinde bireysel başvuru yapılmazsa, aynı konuya ilişkin tekrar başvuruda bulunulamaz. Çünkü belirlenen otuz günlük süre, hak düşürücü niteliktedir.

⁴⁵ Ancak, olağanüstü kanun yoluna başvurulması halinde otuz günlük başvuru süresinin bu kanun yolundan çıkacak karardan sonra başlaması gerektiği önerisi de bizzat hak ihlallerine neden olabilecektir. Özellikle makul sürede yargılanmadığı iddiasında olan bir kimse, olağanüstü kanun yoluna da başvurursa süre daha da artabilecek ve yine de istediği sonuca ulaşamama tehlikesi içinde kalabilecektir. Olağanüstü kanun yoluna başvuran kişinin bu yolla da hakkına kavuşturulamaması demek kişinin makul sürede yargılanmasına ek bir negatif değer katılacağı anlamına gelir.

⁴⁶ Bu sonuca esasen bir kıyaslama ile varmaktayız. AİHM'e başvuruda bulunmak için öngörülen altı aylık süre, olağanüstü kanun yolu incelemesi başlamışsa bu incelemede verilecek karara kadar ötelenir. Bkz.: **Gözübüyük**, A. Şeref, Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna Başvuru Süresi, İnsan Hakları Yıllığı, C. 12, <http://yayin.todaie.gov.tr/goster.php?Dosya=MDQ5MDUwMDU3MDQ5>, E.T:14.11.2012.

Bireysel başvuru süresinin hak düşürücü nitelikte olması sebebiyle, hak kaybına uğrama tehlikesi ile karşılaşan kişilerin durumunu daha kötüleştirmemek adına kanun koyucu bu müesseseyi getirerek, haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvuramayanlara, mazeretin ortadan kalktığı tarihten itibaren on beş gün içinde ve mazeretlerini belgeleyen delillerle birlikte başvurabilme şansı vermiştir. Başvurucu mücbir sebep veya ağır hastalık gibi haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvurusunu yapamadığı hallerde, mazeretinin ortadan kalktığı tarihten itibaren on beş gün içinde, mazeretini belgeleyen delillerle birlikte başvurusunu yapabilecektir.

Kanun koyucu, bireysel başvuruda gecikmiş başvuruyu düzenlerken engelin ortadan kalktığı andan itibaren işlemeye başlayacak on beş günlük süreyi düzenlemiş olmasına rağmen, engelin ne kadar süre devam edeceği ve buna yönelik bir üst sınır belirlemiş değildir. Böyle bir sınırlamanın getirilmesi, gecikmiş başvuru müessesesinin özüyle de örtüşmeyecektir. Mesela, hakkında, temel hak ihlaline neden olacak mahkeme kararı verilip de kendisine tebliğ edilemeden bir engelle (mesela mücbir sebeple) karşılaşan kişi, engel ne zaman ortadan kalkarsa o zaman başvurusunu yapacaktır. Engelin devam edebileceği maksimum süre kanunda belirtilmediği için engelin devamlılığı açısından sınırlama yoktur. Önemli olan, engelin devamlılığının objektif olarak haklılık göstermesi, yani kişinin, engelin devam etmesinde kendi kusurunun bulunmamasıdır. Engelin devamında başvuru kusurunun belirlenmesi konusu komisyonun görevidir. Bu konuda, Komisyonlar raportörlüğünce mazeretin kabulünün gerekip gerekmediği yönünde karar taslağı hazırlanır. Komisyon, işin esasına girmeden, öncelikle başvuru mazeretinin geçerli görülüp görülmediğini inceleyerek mazereti kabul veya reddedecektir. Başvurucunun mazereti kabul edilirse, diğer bireysel başvuru şartlarının incelenmesi hususlarına geçilecek, eğer başvuru mazereti kabul edilmezse diğer hususlara geçmeden bireysel başvuru, süre şartı gerçekleşmediği için reddedilecektir.

Başvurucunun, gecikmiş başvuru yolundan faydalanabilmesi için, mazeretinin ne olduğunu ayrıca ve açıkça başvuru dilekçesine yazması gerekecektir. Bunun yanında, mazereti haklı gösteren delillerin de başvuru dilekçesine yazılması (*ve varsa eklenmesi*) gerekir. Mesela başvuru, dava sonucunda verilen kesin kararın, yoğun bakımda olmasından dolayı tebliğ alınamadığını, bu yüzden de bireysel başvuruda bulunamadığı iddiasındaysa

bu olguyu başvuru dilekçesine yazmalı, varsa başvuru yapamadığı süre içinde hastanede olduğunun belgesini dilekçesine eklemelidir. Eğer kişinin elinde bu belgeler mevcut değilse başvurucu, bu belgelerin nelerden temin edilebileceğini de başvuru dilekçesine yazmalıdır. Bu sayede Anayasa Mahkemesi, mazeretin haklılığına karar verebilmek için öncelikle bu belgeyi temin etmeye çalışacak, gerekli resmi yazışmaları resen yapacaktır. Bu konuda Mahkeme, kendisine verilen görevlerin yerine getirilmesi sırasında yasama, yürütme, yargı organları, kamu idareleri, kamu görevlileri, bankalar ile diğer gerçek ve tüzel kişilerle doğrudan yazışır, bilgi ve belge ister⁴⁷, gerekli gördüğü her türlü belge, kayıt ve işlemi inceler, bilgi almak üzere her derece ve sınıftan kamu görevlileri ile ilgilileri çağırabilir, idare ve diğer tüzel kişilerden temsilci isteyebilir (AYM. İçtüzüğü m. 70/I). Mahkemeye ulaşan bilgi ve belgeler, on beş günlük süre içinde görüşlerini sunabilmeleri için başvurucuya, Adalet Bakanlığına ve varsa diğer ilgililere tebliğ edilecektir. Mahkeme, başvurucu ya da kamu otoritesinin, istenen bilgi ya da belgeyi sunmaktan kaçındığı ya da bir delili gizlediği yahut her ne suretle olursa olsun davet edildiği hâlde yargılamaya etkili bir şekilde katılmadığı kanaatine varırsa, bu durumdan gerekli sonuçları çıkararak kararını verecektir (AYM. İçtüzüğü m. 70/II-III).

Bireysel başvuruda bulunmaya yönelik otuz günlük süre şartı, haklı bir neden dolayısıyla gecikmiş başvuruda bulunma imkânı varken eski hale getirmeye konu olamaz. Çünkü bu sürenin eski hale getirilmesi için, usulî başka imkânın olmaması gerekir⁴⁸.

V. Zaman Şartının Dikkate Alınmadığı Haller

Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuruların, Mahkeme tarafından dinlenebilmesinin en önemli şartı zaman şartıdır. Bu şarta uyulmadan yapılan başvurular, başkaca bir incelemeye konu olmaksızın reddedil-

⁴⁷ Örnek karar için bkz.: **AYM. BB. No.: 2013/1243**, K.T.: 16/4/2013, § 14, “Başvurucu hakkında tesis edilen işlem dosyada bulunmadığından, 15/2/2013 tarihli ara kararı ile başvurucu hakkında tesis edilen işlem ve işleme dayanak teşkil eden bilgi ve belgeler Emniyet Genel Müdürlüğünden istenilmiştir.”

⁴⁸ **Tercan**, Erdal; Medeni Usul Hukukunda (Kesin Sürelerin Kaçırılması Halinde) Eski Hale Getirme, Ankara 2006, s. 86.

mektedir. Fakat, bazı hallerde zaman şartına uyulmasının başvuruçudan beklenemeyeceği aşıkardır. Zaman şartının dikkate alınmadığı haller esas olarak, bir hak ihlali iddiasına karşı diğer hak arama veya kanun yollarına gidilmesine gerek olmayan hallerdir⁴⁹. Bazı özel durumlarda başvuruçucu, aleyhine yapılan işlem, eylem veya verilen karar için diğer hak arama yollarına başvurmak zorunda bırakılmamalıdır. Bunun aksine davranışlar, hak ihlalinin olumsuz niteliğini arttırabileceği gibi hak ihlalinin ortadan kaldırılmasını da imkânsız kılabilir.

Bireysel başvuru uygulamasında kural, hak ihlali iddiasının ülke içindeki tüm hak arama yolları ile ortadan kaldırılması olup buna yönelik olarak hakkı ihlal edilen kişiler, hak ihlalini yapan bir idareye önce idareye başvuru yaparlar. İdareden olumlu bir yanıt alamadığı için hak ihlali devam eden kişi, daha sonra ilk derece mahkemesi vasıtasıyla hakkına kavuşmaya çalışır. Mahkemeden çıkan karardan hoşnut olmayan kişinin gideceği son hak arama yolu kanun yoludur. Kanun yolundan da bir netice elde edilemezse karar kesinleşir. Kararın kesinleşmesi demek aslında hak ihlalinin mahkeme kararıyla tescillenmesi demektir. Bazı özel durumlarda ise, tüm bunlara gerek kalmaksızın kişiye kısa yoldan hakkına kavuşma fırsatı verilmelidir.

Mesela, mülkiyet hakkı yok sayılan bir kimse, mahkemede açmış olduğu davasında 10 yıldır sonuç elde edemiyorsa, hakkı sürüncemede bırakılıyordur. Kişi, ülke içindeki hak arama yolu olan dava açmak seçeneğine başvurmuşsa da uzun zamandır hak ihlali giderilememiş olabilir. Dava sonuçlanmadığı için bir üst mahkemeye de gidemeyen davacının artık hakkın kendisine iadesi konusunda umudu tükenmiştir. Uygulamada bu ve buna benzer pek çok örnekle karşılaşılmaktadır⁵⁰. Üstelik sadece hukuk davala-

⁴⁹ Benzer düzenlemeler AİHM'e bireysel başvuruda da vardır. Ayrıntı için bkz.: **Özbey**, TAAD, s. 27-32; **Madra**, Ömer; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı, Ankara 1981, s. 179-187; **Ekinci**, TAAD, s. 6-16.

⁵⁰ Örnek karar için bkz.: **AYM. BB. No.: 2012/367**, K.T.: 17/9/2013, §. 5-10, "Başvuruçunun dava konusu taşınmazı satın aldığı iddia ettiği Şevkiye Tikveşli tarafından 15/3/1965 havale tarihli dilekçe ile bir kısım davalılar aleyhine Bornova Asliye Hukuk Mahkemesinde müdahalenin önlenmesi ve ecrimisil davası açılmıştır. Dava konusu taşınmazlara ilişkin kadaastro tespit çalışması yapılması üzerine, dosya görevsizlik kararı ile Bornova Tapulama Mahkemesine gönderilmiştir. Bornova Tapulama

rında değil ceza davalarında da bu durum gözlemlenmektedir. Buna benzer davalar sebebiyle ülkemiz aleyhine AİHM önünde pek çok başvuru yapılmakta ve mahkumiyet kararı verilmektedir.

Buna yönelik olarak, *kanunda herhangi bir düzenleme bulunmamasına rağmen*, bireysel başvuru uygulamasının getirilme mantığıyla, aşağıdaki hallerin varlığı halinde başvuruçunun, hak ihlalinin giderilmesine yönelik olarak diğer hak arama yollarını kullanmasına gerek söylenebilir⁵¹:

A. Hak Arama Yolunun Bizzat Kendisi, Bir Hak İhlalini Doğuruyorsa

Yukarıda vermiş olduğumuz örnekte, mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddiasında olan kişinin davası, makul sürede sonuçlandırılmadığı için kişi hem mülkiyet hakkından mahrum kalmaktadır hem de mahkeme, kişinin anayasada belirtilen makul sürede yargılanma hakkını ihlal etmektedir⁵².

Mahkemesinin 1973/113 esas sayılı dosyası üzerinde yürütülen yargılama sırasında, 19/12/1984 tarih ve E.1973/113, K.1984/99 sayılı karar ile, tapulama tutanaklarının usulüne uygun olarak tanzim edilmediği belirtilerek, taşınmazların olağan usule göre tespitlerinin yapılması için İzmir Tapu ve Kadastro Müdürlüğüne gönderilmesine karar verilmiştir. Tespit tutanaklarının Bornova Tapulama Mahkemesine yeniden gönderilmesi üzerine, davanın Mahkemenin 1986/13 esasına kaydı yapılmıştır. Bornova Kadastro Mahkemesinin 1986/13 esası üzerinde yürütülen yargılama sırasında, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun 13.10.2003 tarih ve 434 sayılı kararı ile Bornova adliyesinin İzmir adliyesi ile birleştirilmek üzere kapatılması nedeniyle 24/10/2003 tarihinde devir kararı verilerek, dosya İzmir Kadastro Mahkemesine gönderilmiştir. İzmir Kadastro Mahkemesinin 2003/14 esas numarasına kaydı yapılan dava hâlihazırda ilk derece mahkemesi önünde derdestir.”, AYM. BB. No.: 2012/650, K.T.: 5/12/2013, §. 7-10, “Başvurucu tarafından 18/6/2001 tarihinde Ankara 8. Asliye Ticaret Mahkemesinde menfi tespit davası açılmıştır. Mahkemenin E.2001/411 sayılı dosyası üzerinde yürütülen yargılamada ilk duruşma 2/10/2001 tarihinde yapılmıştır. Başvuru yapılmasını takiben, Ankara 8. Asliye Ticaret Mahkemesinin 12/12/2012 tarihli ve E.2001/411, K.2012/554 sayılı kararı ile, başvuruçunun davasının reddine karar verilmiştir. Ankara 8. Asliye Ticaret Mahkemesinin 29/12/2012 tarihli müzakeresinde, kararın tebligat işlemleri nedeniyle halihazırda kesinleşmemiş olduğu bildirilmiştir.”

⁵¹ Aynı yönde görüş için bkz.: **Turhan**, Mehmet; Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli Tartışma Paneli, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 21, s. 252; **Korkmaz**, s. 124 vd.

⁵² **Vitkauskas**, Dovydas/**Dikov**, Grigory; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılama Hakkının Korunması-Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları (çev.:

Şimdi bu olayda, başvurucuya “*yurt içinde tüketilmesi gereken tüm hukuk yollarını tüketmemişsin, o yüzden bireysel başvuru yapamazsın*” denilerek iç hukuk yollarının tüketilmesinin beklenmesi ne kadar doğrudur? Böyle yapmak, mülkiyet hakkı gaspa uğratılan kişi açısından bir de makul sürede yargılanma hakkı ihlaline neden olacaktır ki bu da, ihlal edilen hakların çoğalmasına sebebiyet verir. Ülkemiz aleyhine AİHM önünde karara bağlanan dosyalarda en çok ihlal edilen hakkın makul sürede yargılanma olduğu düşünülürse, bireysel başvurunun getirilmesinin en temel amacının aslında bu sorunlara, ülkemizin menfaatlerini koruyacak bir cevap bulabilmektir. Bu konuyu biraz da AİHM’e bireysel başvuruya benzetmek mümkündür. Şöyle ki; AİHM, Türkiye’nin gerçekleştirmiş olduğu makul sürede yargılanma hakkı ihlallerinde, yurt içinde öngörülen hak arama yolları tamamlanmasa da yapılan başvuruları kabul etmektedir. Bunun en güzel örneği, ülkemiz açısından yeni bir düzenlemeye (AİHM’e yapılmış bazı başvuruların tazminat ödenmek suretiyle çözümü-AİHM İnsan Hakları Tazminat Komisyonu) kaynaklık eden Ümmühan Kaplan/Türkiye pilot kararıdır. Karara konu olayda, kadastro uyumsuzluğu nedeniyle 1970’te dava açılmıştır. AİHM’e yapılan başvuru sırasında da dava halen derdest durumdadır. AİHM incelemesini yapmış ve 20/3/2012’de kararını vermiştir. Bu da gösteriyor ki, AİHM, henüz iç hukuk yolları tamamlanmadan yapılan *bazı* başvuruları kabul edebilmektedir. Bunun en temel nedeni ise, davanın özelliklerine (*davadaki taraf sayısı, davanın karmaşık olup olmadığı, özel bir bilgiyi gerektirip gerektirmemesi, davanın uzamasını haklı kılacak ve mahkeme dışındaki nedenlerden kaynaklanacak sorunların olması vb.*) bakılarak tayin edilebilecek çözüm süresinin aşılmasıyla, hak arama yolunun bizzat hak ihlaline neden olmasıdır⁵³.

Av. Serkan Cengiz), Avrupa Konseyi Strazburg 2012, s. 83 vd.; **Mole**, Nuala/**Harby**, Catharina; Adil Yargılanma Hakkı-İnsan hakları Kitapçıkları no:3, Council of Europe 2001 (çev.: belirtilmemiş), s. 46 vd.

⁵³ Benzer kriterlerin Anayasa Mahkemesi tarafından da kullanıldığı, Mahkeme’nin verdiği kararlardan açıkça görülmektedir. Örnek karar için bkz.: **AYM. BB. No.: 2012/367**, K.T.: 17/9/2013, §. 23, “*Makul sürede yargılanma hakkının amacı, tarafların uzun süren yargılama faaliyeti nedeniyle maruz kalacakları maddi ve manevi baskı ile sıkıntılardan korunması olup, davanın karmaşıklığı, yargılamanın kaç dereceli olduğu, tarafların ve ilgili makamların yargılama sürecindeki tutumu ve başvurucunun davanın hızla sonuç-*

B. Hak İhlali Belli Bir Sistemik Kazanmışsa

AİHM uygulamasında bu duruma idari pratik gelişmesi ya da sistematik sorun denmektedir. Belli konularla ilgili açılan davalarda verilen kararların ve uygulamaların sürekli aynı olması⁵⁴ sonucunda kişilerin hak ihlaline uğramasından dolayı, bu konulara giren ihlallerde iç hukukta belirtilen hak arama yolları kullanmadan AİHM'e yapılan başvurular kabul edilmektedir. Benzer bir durum Anayasa Mahkemesi'ne, kesinleşmeyen kararlar aleyhine yapılan bireysel başvurularda da uygulanabilecektir.

C. Başvurulacak Yoldan Sonuç Alınmayacağı Kesinse

İç hukuk kuralları tarafından, tüketilmesi zorunlu bir hak arama yolu olarak öngörülüp de, bu yoldan sonuç alınmanın beklenemediği hallerde AİHM, o iç hukuk yolu tüketilmeden yapılan başvuruları kabul etmektedir. Mesela, Azerbaycan'daki Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru uygulaması her ne kadar ülke içinde tüketilmesi zorunlu bir yol olsa da AİHM Azerbaycan açısından bireysel başvuruyu, sahip olması gereken nitelikleri bünyesinde barındırmadığı ve hak ihlallerini gideremediği için, ülke içinde tüketilmesi gerekli bir iç hukuk yolu olarak görmemektedir⁵⁵.

İşte bu sebep halinde, AİHM'ne bireysel başvuruda olduğu gibi, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda da etkili olmayacak hak arama yollarının tüketilmesini beklemeden bireysel başvuru yoluna gitmek müm-

landırılmasındaki menfaatinin niteliği bir davanın süresinin makul olup olmadığının tespitinde göz önünde bulundurulması gereken hususlardır.”

⁵⁴ **AİHM. Ümmühan Kaplan/Türkiye Kararı, Başvuru No.: 24240/07**, K. T.: 20/3/2012, §. 46. “Mahkeme, farklı ulusal mahkemeler önündeki davaların süresinin aşırı uzun olmasından ve Sözleşme'nin 6 § 1. maddesi tarafından konulan “makul süre” gereğine karşılık vermemesinden ötürü Türkiye aleyhine yöneltilen çok sayıda başvuru olduğunu tespit ettiğine dikkat çekmiştir (idari dava için, bkz. Ayık v. Türkiye, no.10467/02, § 30, 21 Ekim 2008; sivil dava için, bkz. Ebru ve Tayfun Engin Çolak v. Türkiye, no.60176/00, § 107, 30 Mayıs 2006; ceza davası için, bkz. Tendik ve diğerleri v. Türkiye, no.23188/02, § 36, 22 Aralık 2005; İş Mahkemesi önündeki dava için, bkz. Hüseyin Ertürk v. Türkiye, no. 54672/00, §§ 32-33, 22 Eylül 2005; ticari dava için, bkz. Kadriye Sülün v. Türkiye, no. 33158/03, § 29, 6 Şubat 2007; Kadastro Mahkemesi önündeki dava için, bkz. Veli Uysal v. Türkiye, no.57407/00, § 36, 4 Mart 2008).”

⁵⁵ **Aliyev**, Cabir; Anayasa Şikayeti, İstanbul 2010, s. 53 vd.

kün olmalıdır. Buna yönelik olarak verilen bireysel başvuru kararında Mahkeme, zaman şartına riayet etmeden başvuru yapabilmenin yolunu açmıştır⁵⁶: “Diğer taraftan bireysel başvuru yolunun ikincil niteliği gereği Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunabilmek için öncelikle olağan kanun yollarının tüketilmesi zorunludur. Bu ilke uyarınca, başvuru Anayasa Mahkemesi önüne getirdiği şikâyetini öncelikle ve süresinde yetkili idari ve yargısal mercilere usulüne uygun olarak iletmesi, bu konuda sahip olduğu bilgi ve kanıtlarını zamanında bu makamlara sunması ve aynı zamanda bu süreçte dava ve başvurusunu takip etmek için gerekli özeni göstermiş olması gerekir. Anayasa Mahkemesinin başvuru yolları henüz tüketilmeden bir başvuruyu kabul edip incelemesi kural olarak mümkün değildir. Ancak başvuru yolunun tüketilmesinin başvuru hakkına yönelik ihlalin giderilmesi açısından herhangi bir etkisi yoksa, başka bir deyişle başvurulacak yol etkisizse ya da başvuru yolunun tüketilmesinin beklenmesi halinde başvuru hakkına yönelik ciddi ve geri dönülmesi imkansız bir tehlike ortaya çıkacaksa anayasal haklara saygı ilkesi Mahkemenin bu başvuruları incelemesini gerektirebilir. İdari bir işlem olan sınır dışı edilme işlemine karşı hukukumuzda idari yargı yollarına başvurulması ve yürütmeyi durdurma talebinde bulunulması mümkündür. Ancak idari yargıya yapılan başvuru-yürütmenin durdurulması kararı verilmedikçe- sınır dışı edilmeyi engellemektedir. Başka bir deyişle yargı yoluna başvurunun sınır dışı edilme kararını otomatik olarak askıya alma etkisi yoktur. Elbette idare mahkemeleri sınır dışı edilme kararı hukuka aykırıysa ya da ilgilinin sınır dışı edilmesi halinde gönderileceği ülkede yaşamına ya da maddi veya manevi bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehlike bulunduğu anlaşılırsa yürütmeyi durdurma kararı verebilir. Ancak başvurulmasına rağmen idari yargı mercilerince yürütmeyi durdurma talebinin ve buna karşı yapılan itirazın reddine karar verilmiş ve kişinin yaşamına ya da maddi ve manevi bütünlüğüne yönelik tehlike devam ediyorsa anayasal haklara saygı ilkesi Mahkemenin bu başvuruları incelemesini gerektirir. Bu durumda ilgili bireysel başvuru yapabilmek için idari yargı mercileri önündeki davanın sonuçlanmasını beklemek zorunda bırakılamaz. O halde yürütmeyi durdurma talebinin ve buna karşı yapılan itirazın reddedilmiş ve henüz davanın esası hakkında da bir

⁵⁶ AYM. BB. No.: 2013/1243, K.T.: 16/4/2013, §. 24-26.

karar verilmemiş olduğu hallerde, bireysel başvuruda bulunulması durumunda, idari davaya konu edilen uyuşmazlığın konusunu oluşturan hak ve özgürlükler kategorisi dikkate alınarak bir çözüm üretilmesi, eğer başvurucunun yaşamına ya da maddi ve manevi bütünlüğüne yönelik ciddi ve kişiselleşmiş bir riskin varlığı kapsamlı dayanaklar ile ortaya konulmuş ise bireysel başvuru Mahkemece incelenmeli ve gerekirse tedbire hükmedilmelidir. Buna karşılık kişinin yaşamına ya da maddi ve manevi bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehlike söz konusu değilse somut olayın özellikleri dikkate alınıp, daha sınırlı bir yaklaşım benimsenerek gerekirse hukuk yollarının tüketilmesi beklenmelidir.”

SONUÇ

Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru, ülkemiz açısından yeni bir hak arama yoludur. Bu hak arama yolunun hukuk sistemimize kazandırılması ile ilgili olarak değişik zamanlarda bazı çalışmalar yapılmış ve nihayetinde 5982 sayılı Anayasa değişikliği ile bu hak arama yolu kanuni düzenlemeye kavuşturulmuştur. Bu uğraşın temel nedeni ise, AİHM önünde ülkemiz aleyhine verilen ihlal kararlarını minimize etmektir.

Bireysel başvuru yargılaması, ülke içindeki en üst hak arama yoludur. Bu nedenle, bu hak arama yoluna başvurmadan evvel diğer hak arama yollarının kural olarak tüketilmesi gerekmektedir. Söz konusu ikincillik prensibine uymayan başvurular reddedilecektir. Geçerli bir başvuru açısından aranan bir diğer önemli şart ise, bireysel başvuruda bulunmak isteyen kişinin uyması gereken süre koşuludur. Hukuk sistemimizdeki diğer başvuru yollarında da olduğu gibi, bireysel başvuru yargılamasının geçerli olarak başlatılabilmesi için uyulması gereken süreler, kanun koyucu tarafından belirlenmiştir. Bu sürelerden ilki, bireysel başvuru yargılaması yapmakla görevli olan Anayasa Mahkemesi'nin, kesinleşen kararlar açısından inceleme yapmaya yetkili kılındığı süredir. Buna göre Mahkeme, 23/9/2012 tarihi itibarıyla kesinleşen kararlar aleyhine yapılan başvuruları inceleyebilecektir. Bu tarihten önce kesinleşen kararlar aleyhine, diğer şartlar tam olsa bile başvuru yapılamayacaktır. Dikkat edilmesi gereken ikinci süre ise, kararların kesinleşmesini izleyen otuz günlük bireysel başvuru süresidir. Buna göre, bir mahkeme kararı aleyhine başvuruda bulunacak olan kişi,

başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde başvurusunu yapmalıdır. Eğer başvuru, bu süre içinde başvurusunu yapmazsa, sürenin hak düşürücü niteliğinden ötürü bir daha başvuruda bulunma şansı ortadan kalkacaktır. Fakat kanun koyucu, başvuru süresini kendi kusuru olmaksızın kaçırın kişi için gecikmiş başvuru yapma şansını sunarak, başvuru yapamamasını gerektiren durumun ortadan kalkmasından itibaren on beş gün içinde, gerekli belgelerle mahkemeye başvurarak gecikmiş başvuru yapma fırsatı sunmuştur. Hatta, yasal düzenlemelerde açık hüküm olmamasına rağmen, hak ihlalinin devamlılık arz ettiği, hak arama yollarından çözüm elde edilemeyeceğinin açık olduğu hallerde ve bizzat hak arama yolunun kendisinin hak ihlaline sebebiyet verdiği durumlarda iç hukuk yolları tüketilip kesin karar verilmesi beklenmeden de bireysel başvuru yapılabilmesi gerekir. Ülke içi son hak arama yolu olan bireysel başvurunun, süre açısından sıkı şekil şartlarına tabi tutulması (özellikle ülke içi diğer hak arama yollarının tüketilmesinin beklenmesi açısından) hak ihlaline uğrayan başvurucunun uluslararası hak arama yollarını kullanmasına engel yaratabilir.

Kaynakça

- Aliyev**, Cabir; Anayasa Şikayeti, İstanbul 2010.
- Altan**, Alparslan; Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Paneli, TBB Yayını, Ankara 2011, (s. 142-151).
- Atasoy**, Hakan; Türk Hukukunda Bireysel Başvuru Yolu, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y. 3, S. 9, (s. 71-98).
- Aydın**, Öykü Didem; Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. 15, S. 4, (s. 121-170).
- Berki**, Ömer; Karar Düzeltme Müessesesi, Dr. A. Recai Seçkin'e Armağan, Ankara 1974, (s. 143-190).
- Bilge**, Necip; Karar Düzeltmenin İslam Hukukundaki Dayanağı, Prof. Dr. K. Fikret Arık'a Armağan, Ankara 1973, (s. 63-79).
- Doğru**, Osman; Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi, İstanbul 2012.
- Ekinci**, Hüseyin; Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvurularda Bir Kabul Edilebilirlik Koşulu Olarak "Başvuru Yollarının Tüketilmesi" Sorunu, TAAD, Y. 3 (2012), S. 11, (s. 1-20).
- Ekinci**, Hüseyin/**Sağlam**, Musa; 66 Soruda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, s. 9, kaynak: http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/66_Soru.pdf, E.T.: 24.10.2012.
- Ergül**, Ergin; Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması, Ankara 2012.
- Ermeneç**, İbrahim; Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Üzerine Verdiği Kararların Medeni Yargılama Hukukuna Yansımaları, MİHDER Y. 2013, C. 9, S. 26, (s. 9-23).
- Esen Arnwine**, Selin; Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Paneli-Konuşma, Kaynak: <http://www.izmirbarosutv.org.tr/detay.asp?id=191&b=Anayasa%20Mahkemesi%20ne%20Bireysel%20Ba%FEvuru>, E.T.: 20.01.2013.

- Esen Arnwine**, Selin; İspanya'da Bireysel Başvuru Yolu, AÜHFD, Y. 2003, C. 52, S. 4, (s. 249-271).
- Esen**, Selin; Türkiye'de Anayasa Şikayeti, Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Paneli, TBB Yayını, Ankara 2011.
- Genaro David Gongora Pimentel**, Amparo Ne İçindir?, Anayasa Yargısı Dergisi, Y. 2009, S. 26, (s. 163-282).
- Gören**, Zafer; Anayasa Mahkemesine Kişisel Başvuru (Anayasa Şikayeti), Anayasa Yargısı Dergisi, C. 11, (s. 97-134).
- Görgün**, L. Şanal/**Kodakoğlu**, Mehmet; Medeni Usul Hukuku, 2. Bası, Ankara 2012.
- Göztepe**, Ece; Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Paneli, TBB Yayını, Ankara 2011, (s. 32-65).
- Göztepe**, Ece; Anayasa Şikayeti, Ankara 1998.
- Gözübüyük**, A. Şeref; Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna Başvuru Süresi, İnsan Hakları Yıllığı, C. 12, <http://yayin.todaie.gov.tr/goster.php?Dosya=MDQ5MDUwMDU3MDQ5>, E.T:14.11.2012.
- Gürdoğan**, Burhan; Tashihi Karar Müessesesi, Ahmet Esat Arsebük Armağanı, Ankara 1958, (s. 285-306).
- Haller**, Herbert; Anayasa Şikayeti ve Buna İlişkin Sorunlar- Avusturya'da Temel Hak Şikayeti Hakkında Rapor, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 21, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg21/avusturya.pdf, (s. 50-69) (E.T:12.10.2012).
- Hassemer**, Winfried; Anayasa Şikayeti ve Buna İlişkin Sorunlar- Almanya'da Temel Hak Şikayeti Hakkında Rapor, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 21, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg21/almanya.pdf, (s. 164-178) (E.T:12.10.2012).
- Holzinger**, Gerhart; Avusturya Anayasa Hukukunda Anayasa Şikayeti ve Bireysel Başvuru, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 26, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/GerhartHolzinger.pdf, (s. 61-79), (E.T:12.10.2012).

- Jong-Dae**, Kim; Anayasa Şikayeti Sistemi Kore Deneyimi, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 26, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/KimJongDae.pdf, (s. 145-153), (E.T:12.10.2012).
- Karşlı**, Abdurrahim; Medeni Muhakeme Hukuku Ders Kitabı, 2. Baskı, İstanbul 2011.
- Kılınç**, Bahadır; Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği, Anayasa Yargısı Dergisi, Y. 2008, S. 25, (s. 19-59).
- Korkmaz**, Ramazan; Medenî Usûl Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru, İstanbul 2014.
- Kuru**, Baki/**Arslan**, Ramazan/**Yılmaz**, Ejder; Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı, 23. Baskı, Ankara 2012.
- Kuzu**, Burhan; Türkiye için Anayasa Şikayeti Modeli Tartışma Paneli, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 21, (s. 258-263).
- Madra**, Ömer; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı, Ankara 1981.
- Maria Emilia Casas Baamonde**, Amparo Başvurusu, Anayasa Yargısı Dergisi, Y. 2009, S. 26, (s. 101-120).
- Mavčić**, Arne Marjan; Tüketilmesi Gereken veya AİHS Anlamında Geçerli Bir İç Hukuk Yolu Olarak Bireysel Şikayet, http://www.concourts.net/Mavcic_Tr_BireyselBasvurununTemelOzellikleri.pdf, (s. 1-29), (E.T: 12.10.2012).
- Mellinghof**, Rudolf; Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Anayasa Şikayeti, Anayasa Dergisi, C. 26, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/RudolfMellinghof.pdf, (s. 31-44), (E.T:12.10.2012).
- Mole**, Nuala/**Harby**, Catharina; Adil Yargılanma Hakkı-İnsan hakları Kitapçıkları no:3, Council of Europe 2001 (çev.: belirtilmemiş).
- Önder**, Ayhan; Muhakemenin İadesinde Reform (Muhakemenin Yenilenmesi), İÜHF C. 38, S. 1-4, (s. 59-114).
- Özbey**, Özcan; Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı, Ankara 2012.

- Paczolay**, Peter; Anayasa Şikayeti ve Buna İlişkin Sorunlar-Venedikte Temel Hak Şikayeti Hakkında Rapor, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 21, (s. 194-203), http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg21/venedik.pdf, (E.T:12.10.2012).
- Paczolay**, Peter; Anayasa Şikayeti: Bir Karma Çözüm Mü?, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 26, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/PeterPaczolay.pdf, (s. 313-320), (E.T:12.10.2012).
- Patrono**, Mario; The Protection of Fundamental Rights by Constitutional Courts- A Comparative Perspective.
- Pekcanitez**, Hakan; Mukayeseli Hukukta Medeni Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikâyeti, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Y. 1995, C. 12, (s. 257-287).
- Pekcanitez**, Hakan/**Atalay**, Oğuz/**Özekes**, Muhammet; *Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı*, 14. Bası, Ankara 2013.
- Sabuncu**, M. Yavuz/**Esen Arnwine**, Selin; Türkiye İçin Anayasa Şikâyeti Modeli Tartışma Paneli, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Y. 2004, S. 21, (s. 229-247).
- Sağlam**, Musa; Bireysel Başvuru 'Anayasa Şikayeti', HUKAB Sempozyum Serisi 1, Ankara 2011.
- Sungurtekin**, Meral; Karar Düzeltmenin Kanun Yolu Niteliği ve Karar Düzeltme Dilekçesinde Sebep Gösterme Zorunluluğu Bulunup Bulunmadığı Meselesi, *Yargıtay Dergisi*, Y. 16, C. 16, Sıra S. 64, S. 4, Ekim 1990.
- Şahbaz**, İbrahim; Türkiye'de Anayasa Şikayeti, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti/Anlamı, Kapsamı ve Olası Sorunlar) Paneli*, TBB Yayını, Ankara 2011, (s. 71-127).
- Şirin**, Tolga; Türkiye'de Anayasa Şikâyeti (Bireysel Başvuru) İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Almanya Uygulaması ile Mukayeseli Bir İnceleme, İstanbul 2013.
- Tercan**, Erdal; *Medeni Usul Hukukunda (Kesin Sürelerin Kaçırılması Halinde) Eski Hale Getirme*, Ankara 2006.
- Turhan**, Mehmet; Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli Tartışma Paneli, *Anayasa Dergisi*, C. 21, (s. 248-257).

- Türk**, Hikmet Sami; Türkiye için Anayasa Şikayeti Modeli Tartışma Paneli, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 21, (s. 291-295).
- Umar**, Bilge; Hukuk Muhakemeleri Şerhi, Ankara 2011.
- Umar**, Bilge, Türk Medenî Usûl Hukukunda İadei Muhakeme, İÜHFİM C. 29, S. 1-2, (s. 261-298).
- Ural**, Sami Sezai; Hak ve Özgürlüklerin Korunması Bağlamında Bireysel Başvuru, Ankara 2013.
- Uzun**, Cem Duran; Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu (Anayasa Şikayeti) Beklentiler ve Riskler, SETA Analiz Dergisi, Y. Şubat 2012, S. 50, (s. 4-26).
- Üstündağ**, Saim; Medeni Yargılama Hukuku Cilt I-II, İstanbul 2000.
- Vitkauskas**, Dovydas/**Dikov**, Grigory; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılama Hakkının Korunması-Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları (çev.: Av. Serkan Cengiz), Avrupa Konseyi Strazburg 2012.
- Yılmaz**, Ejder; Karar Düzeltmede Para Cezası, Adalet Dergisi, Y. 64, S. 1, Ocak 1973, (s. 524-538).
- Zorkin**, Vallery; Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Uygulamasında Bireysel Başvuru, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 26, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/ValeryZorkin.pdf, (s. 283-312), (E.T:12.10.2012).